

REGÂNDIND ROMANIZAREA ÎN DACIA. CAZUL SUDULUI TRANSILVANIEI

Coriolan Horațiu Opreanu

Cuvinte cheie: *romanizare, Dacia, coloniști, indigeni, civitates, necropole tumulare*

Keywords: *Romanization, Dacia, colonists, natives, civitates, burial mounds*

În urmă cu 24 ani apărea *post mortem* ultimul studiu al regretatului meu profesor Hadrian Daicoviciu: „*La romanisation de la province de Dacie*”¹. Prin logica și claritatea expunerii și argumentației acest articol părea destinat să rezolve esența subiectului și să rămână bibliografia de bază pentru multă vreme. Deși mi-ar fi plăcut să se fi întâmplat astfel, constat că la scara întregului Imperiu Roman studiile pe această temă au avansat enorm², ceea ce ne obligă și pe noi să regândim concluziile la care s-a ajuns într-un anumit moment. Influența acelei linii de gândire, trasată de C. Daicoviciu încă din 1968, se simte și astăzi, chiar dacă cei care o susțin n-au reușit să adauge mare lucru la vechile judecăți, fiind legați de ele mai ales pe plan emoțional. Concluzia sa era că „romanizarea e rezultatul firesc al programului politic inițiat încă din primul veac al Principatului, aplicat consecvent de Traian și, mai presus de toți, de Hadrian și nu mai puțin de dinastia Severilor, față de provincii în general, și după cum se poate constata din măsurile luate și de unii și de alții dintre împărați, în cursul celor 165 de ani, față de Dacia în special”³. Adică romanizarea ar fi fost un proces urmărit conștient, ca politică de stat, de către romani, Dacia fiind un obiectiv special al acestui program politic. H. Daicoviciu venea și el cu o definiție a fenomenului romanizării, considerându-l, înainte de toate un „fenomen lingvistic și în al doilea rând unul spiritual. Se poate afirma despre o populație neromană, spunea el, că devine romanizată doar atunci când ea și-a abandonat propriul idiom, înlocuindu-l în viața cotidiană cu latina și când ea a dobândit o *forma mentis* romană adoptând credințele, obiceiurile și alte elemente ale culturii spirituale romane”⁴. Prin urmare, în viziunea celor doi istorici români, romanizarea a fost un proces de aculturație, pus în practică conștient de către autoritățile romane din Dacia.

---

¹ DAICOVICIU 1984.

² WOOLF 1998; BERGEMANN 1998; MACMULLEN 2000; TRIMBLE 2001; HUNTER 2001.

³ DAICOVICIU 1968, 271.

⁴ DAICOVICIU 1984, 81.

În Europa arheologii și antropologii folosesc astăzi conceptul de cultură ca un mod de a defini diversitatea societăților umane. Este un instrument mai fin decât conceptul de civilizație. Cultura romană a fost definită ca o serie de obiecte, credințe și practici caracteristice unui popor care se considera pe sine, și era larg cunoscut, ca roman. Cultura romană includea așadar un stil caracteristic al ceramicii, al materialelor de construcție, al costumului, credințe particulare despre moarte, gusturi pentru anumite băuturi și noțiuni despre educație, obiceiul de a coace pâinea în loc de a face terciuri, monumente de piatră în locul lucrărilor de lemn și pământ. În timp, aceste elemente au suferit transformări. În esență astăzi s-a ajuns la ideea că, în antichitate, a deveni roman nu era o problemă ce se putea rezolva simplu, prin achiziționarea unui pachet cultural gata pregătit⁵.

Prin urmare, concepția istoriografiei românești despre romanizare se dovedește prea schematică, prea generalizatoare și bazată pe idei abstracte, fără suficientă legătură cu realitatea concretă. H. Daicoviciu vorbea despre cele trei condiții esențiale pentru ca să se producă romanizarea: 1. colonizarea intensă cu elemente latinofone, în mediul urban și rural; 2. coexistența reală și permanentă a autohtonilor cu elementele colonizate latinofone; 3. superioritatea de ansamblu a civilizației romane asupra celei locale⁶.

Vom urmări în continuare ce se cunoaște astăzi despre primele două chestiuni și în ce măsură ele pot fi identificate în Dacia.

Colonizarea în mediul urban este de fapt fenomenul esențial al transformărilor sociale care s-au produs în Dacia și care vor fi decisive în procesul integrării acestui spațiu în Imperiul Roman și în cultura și civilizația romană. De altfel, prin colonizare s-a creat în Dacia mediul urban. Epoca romană a adus în Dacia prin acest nou fenomen o schimbare radicală a tipului de habitat. Habitatul specific epocii târzii a fierului se va menține doar în zonele unde colonizarea și urbanizarea n-au ajuns, sau au avut un caracter redus. Zona de vest și sud-vest a Transilvaniei și Banatul a reprezentat regiunea puternic colonizată și urbanizată, iar estul și sud-estul Transilvaniei erau complet lipsite de orașe. Nici Dacia sudică nu a fost prea intens colonizată și urbanizată. Acest lucru s-a produs datorită faptului că primul val de coloniști, cel venit sub Traian, nu s-a așezat într-o parte însemnată a acestui teritoriu care nu aparținea Daciei, ci era în provincia Moesia Inferior încă din anul 102 p. Chr. Studiile de onomastică și descoperirile arheologice au dus, relativ recent, la importanta noutate că majoritatea coloniștilor veniți în vremea lui Traian, în special în zona vestică erau din provinciile Pannonia și Noricum. În colonia Ulpia Traiana, procentul de *cognomina* latine este de 76 %, iar la Apulum de 72 %⁷. Din cele circa 800 de inscripții găsite la Sarmizegetusa, doar 5 sunt în greacă, restul fiind latine. Veteranii așezați aici erau foști legionari recrutați în epoca flaviană din Italia, Hispania, sau Gallia Narbonensis, teritorii extrem de romanizate⁸. Și în alte zone ale Daciei, cum ar fi Potaissa, sau Micia, sau Apulum sunt amintite comunități de *veterani et cives Romani*, sosite sub Traian. Este firesc ca la începutul domniei lui Hadrian izvoarele scrise să vorbească despre „*multi cives Romani*” în Dacia, un argument adus de consilierii lui Hadrian, cu ajutorul cărui l-au convins să nu retragă stăpânirea romană din noua provincie, așa cum

⁵ WOOLF 1998, 11.

⁶ DAICOVICIU 1984, 83.

⁷ PISO 2001, 24.

⁸ MANN 1983, 21, 32, 54.

avea de gând. Viteza urbanizării în Dacia a fost ridicată, în comparație, de exemplu cu Pannonia unde centrele de *civitates* create sub Claudius au ajuns municipii abia pe vremea lui Hadrian⁹, în Dacia evoluția unor așezări fiind mai rapidă cu circa o jumătate de secol. Teritoriul juridic aferent de primul oraș, colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa, se întindea în vremea lui Traian din sudul Banatului, până în valea mijlocie a Mureșului, adică în cea mai mare parte a zonei urbanizate și intens colonizate din Banat și vestul Transilvaniei. Acest teritoriu a fost, foarte probabil, distribuit de Traian coloniștilor în proprietate *ex iure Quiritium*. În mediul rural deci, vor apare proprietăți mici și mijlocii de tip roman, *villae*.

Un alt indicator semnificativ pentru romanitatea și romanizarea provinciei Dacia este analiza religiei, așa cum rezultă din inscripții. Din totalul monumentelor epigrafice și a celor figurate religioase, 73 % aparțin panteonului greco-roman¹⁰.

Prin urmare, accentul principal al viziunii noastre despre procesul de romanizare este așezat în primul rând pe coloniștii romani. În acest context fraza lui Eutropius „*infinitas copias hominum ex toto orbe Romano*” nu mai reprezintă o simplă exagerare întâmplătoare. El dorea să sublinieze faptul că în Dacia, după cucerire, a existat o situație deosebită, colonizarea fiind masivă și cu urmări mult mai tranșante și rapide decât în cazul altor provincii, situație bine cunoscută, foarte probabil, autorilor antici¹¹. Așadar, prima dintre cele trei situații necesare romanizării în conceptul tradițional al istoriografiei românești se confirmă pe deplin.

Cea de-a doua condiție esențială a romanizării în viziunea lui Hadrian Daicoviciu, coexistența reală și permanentă a autohtonilor cu elemente colonizate latinofone este mult mai interesantă în cazul Daciei romane. Prezența autohtonilor, pe care noi preferăm să-i numim indigeni, a reprezentat o preocupare programatică a istoriografiei românești, după ce teoria lui Roesler le-a contestat prezența în Dacia, mai ales pe baza izvoarelor literare din secolul IV p. Chr. Această chestiune a fost asamblată în așa-numita „teorie a continuității”, C. Daicoviciu¹² fiind unul dintre părinții ei. Noi vom face abstracție de argumentația născută pe baza acestei polemici, amintind doar că, în timp, ea s-a demonetizat și a devenit tot mai imprecisă.

Printre constatările sigure amintim faptul că în orașele romane, indigenii daci nu sunt atestați nici epigrafic, nici arheologic. Nici la Sarmizegetusa, nici la Apulum nu s-au găsit până acum urme semnificative. Nu se cunoaște nici un caz în care vreo așezare sau necropolă importantă a indigenilor de dinainte de cucerirea romană să-și fi continuat existența în epoca romană. Nu există nici un caz în care o nouă așezare romană întemeiată prin colonizare să suprapună, sau să fie în imediata apropiere a unei vechi locuiri dacice indigene. Majoritatea numelor orașelor și așezărilor, deși de origine indigenă, nu sunt altceva decât niște toponime locale¹³. Singurele eventuale mărturii de la Napoca și din *villae*, precum și din zona castrelor este prezența unei ceramici primitive, lucrată cu mâna, care a fost considerată de cele mai multe ori de factură dacică¹⁴. Ceea ce nu s-a stabilit mulțumitor este cronologia ei și proveniența.

⁹ KOVACS 1999, 291.

¹⁰ BĂRBULESCU 1998.

¹¹ PISO 1995, 438.

¹² DAICOVICIU 1940.

¹³ OPREANU 2004, 652.

¹⁴ PROTASE 1980, 136–154; NEGRU 2003.

Cu o singură excepție, cea de la Germisara, dacii nu sunt menționați în inscripții în Dacia, ceea ce este în totală contradicție cu situația indigenilor din alte provincii¹⁵. La fel de contradictorie este și absența oricărei urme a religiei dacice în epoca romană. Nici o divinitate dacică nu este amintită în vreo inscripție romană și lipsește fenomenul *interpretatio Dacica*¹⁶.

Și totuși, dacii n-au dispărut în totalitate. Cassius Dio, ce consultase cu siguranță Comentariile lui Traian și alte opere referitoare la daci, afirma că în perioada premergătoare operațiunilor militare ale celei de-a doua expediții, deci în vara lui 105 p. Chr., „mulți daci trecuseră de partea lui Traian”¹⁷. Ei n-au ajuns se pare în număr mare în teritoriile orașelor romane. Este posibil ca mici grupuri să fi lucrat pe proprietățile funciare romane, fie ca forță de muncă liberă, fie ca sclavi casnici. Mai bine reprezentate par a fi comunitățile dacice în mediul rural de la marginile provinciei și mai ales în zona unde nu s-a făcut colonizare și nu s-au născut orașe romane. În 1982, K. Horedt analiza situația arheologică a Transilvaniei în epoca romană târzie. Din specificul arheologic al secolului IV el ajungea la o deducție importantă: delimitarea a două zone culturale distincte în Transilvania, cea vestică mai puternic romanizată datorită urbanizării și cea estică, neurbanizată, unde elementele tradiționale ale culturii indigene s-ar fi menținut mai puternice, chiar până în secolul IV¹⁸. Aceste observații pot fi concretizate printr-o serie de descoperiri arheologice Așezări ale unor comunități indigene au fost identificate în sudul și estul Transilvaniei: așa sunt cele de la Slimnic, Șura Mică, Ocna Sibiului, Ruși (toate în județul Sibiu)¹⁹, sau cele de la Cernat și Simonești din județul Harghita²⁰. Acestea își mențin tipul de habitat de la sfârșitul epocii fierului, majoritatea locuințelor fiind adâncite în pământ și mai rar de lemn și chirpic ridicate la nivelul solului. S-au găsit și mărfuri de producție romană, în special ceramică provincială, alături de produsele tradiționale. În rest însă, aici, civilizația romană este prezentă mai degrabă sporadic, construcțiile de piatră, instalațiile de încălzire și inscripțiile în limba latină fiind puține, iar circulația monetară firavă, în comparație cu epoca preromană. În Țara Făgărașului, de exemplu, singura locuire romană era reprezentată de castrul și așezarea sa de la Hoghiz, zona fiind probabil foarte împădurită. Ocupațiile locuitorilor par a fi, în general, agricultura și creșterea animalelor. Doar la Șura Mică a fost identificată o exploatare de suprafață de minereu de fier²¹, ceea ce semnifică prezența unor meșteșugari specializați. Este mai greu de spus, pe baza rezultatelor săpăturilor arheologice, care era structura socială a acestor comunități și mai ales în ce constau raporturile lor cu autoritățile provinciale. Ceea ce putem însă stabili este faptul că aceste comunități nu trăiau alături de coloniști romani în aceeași așezare și se aflau la mare distanță de orașele romane. Nimic nu amintește de marile așezări indigene dacice dinainte de cucerirea romană, care erau mari centre economice, cu ateliere diverse, chiar și monetare. Lipsa fortificațiilor și a locuințelor prestigioase arată că ele nu jucau nici un fel de rol administrativ în noua rețea romană de așezări.

¹⁵ OPREANU 2004, 651.

¹⁶ NEMETI 2005, 185–190; 216–218.

¹⁷ CASSIUS DIO LXVIII 11.

¹⁸ HORED T 1982, 59–82.

¹⁹ GLODARIU 1981.

²⁰ COSTEA 2002, 241–252.

²¹ POPA 2002, nr. 648.

Referitor la populația indigenă s-a emis ipoteza că după cucerire ea a fost dislocată cu forța de către romani din zonele muntoase și strămutată în alte locuri de către trupele romane. Argumentul principal era scena finală a Columnei, unde daci cu animale sunt însoțiți de soldați romani, fiind strămutați din munții Sarmizegetusei²². Este atestată o singură situație similară în Imperiu. În Hispania se cunoaște o scrisoare a lui Vespasian către orașul Sabora²³, împăratul sancționând o mutare în câmpie, dar din text nu rezultă că aceasta ar fi fost făcută la cererea, sau din voința împăratului. Dar cum se explică atunci absența urmelor așezărilor indigene în epoca romană tocmai din fertila vale a Mureșului? Că o asemenea interpretare este exclusă este astăzi evident, fiind illogică, ea nefiind susținută de către cei care s-au ocupat de interpretarea scenelor Columnei²⁴. Sensul desfășurării scenelor finale, care coincide cu sensul de citire a succesiunii evenimentelor, arată că direcția spre care erau escortați locuitorii indigeni și animalele lor, adică spre dreapta, era extremitatea nordică a provinciei (fiind ultima scenă a războiului), probabil, fiind deportați dincolo de frontiera romană. De altfel, mutări forțate în masă dintr-o regiune în alta nu sunt atestate în alte provincii și nu constituiau o practică a autorităților romane. Că această prezumție este lipsită de șanse de a se confirma este dovedit de faptul că arheologic nu s-au înregistrat mari mișcări de populație, nefiind cunoscută nici o așezare indigenă din epoca romană ale cărei începuturi să dateze cu siguranță imediat după cucerire pe un nou amplasament. Cele trei puncte mari de sprijin ale teoriei continuității dacice în provincie, necropolele de la Soporul de Câmpie, Obreja și Locusteni nu au legături cronologice de continuitate cu epoca Latène târzie și își încep existența după anul 106 p. Chr., deci nu au o datare care să permită ajungerea la această concluzie. Necropola de la Locusteni chiar dacă și-ar putea avea începuturile în epoca lui Traian, conform fibulelor, se află în vremea lui Traian într-o zonă care era anexată Moesiei Inferior încă din 102 p. Chr. Pe de altă parte, cele 24 de fibule (din totalul de 27) sunt de origine barbară specifice Moldovei. Ele, alături de numeroase podoabe feminine de argint filigranat și ele specifice mediului arheologic din Moldova, arată că această comunitate a ajuns în sudul Olteniei, venind, sau fiind adusă, din zona estică a Moldovei, unde trupele romane n-au avut misiuni în a doua expediție din 105–106 p. Chr.²⁵, când a avut loc mutarea de populație ilustrată pe Columnă. Pe baza fibulelor și monedelor se constată că necropolele de la Soporul de Câmpie și Obreja își încep existența mult mai târziu, probabil abia după războaiele marcomanice, deci nu pot fi puse nici ele în relație cu deplasări de populație locală imediat după cucerire²⁶. Mai mult, toate trei sunt situate în teritorii militare, ceea ce întărește concluzia că avem de-a face cu *dediticii* aduși din Barbaricum după conflicte militare romane în afara provinciei Dacia, situație frecvent întâlnită în provincii, Dio Cassius afirmând-o expres pentru Dacia după războaiele marcomanice²⁷. Oricum, comunitățile care își îngropau morții în aceste necropole erau extrem de mici. M. Bărbulescu a calculat recent, după numărul de morminte și durata necropolei, că la Soporul de Câmpie așezarea nu putea avea mai mult de 50 de locuitori²⁸, ceea

²² DAICOVICIU 1972, 290–294.

²³ CIL II 1423.

²⁴ DAICOVICIU 1972, 290–291 (W. Froehner, C. Cichorius, E. Petersen, E. Strong, R. P. Logden).

²⁵ OPREANU 2006, 119–120.

²⁶ OPREANU 1998, 101–102.

²⁷ CASSIUS DIO LXXI 11.

ce a făcut ca ea nici să nu fie identificată pe teren. Evident că nici rolul economic și social al unor astfel de așezări nu putea fi prea important.

Prin urmare, așa cum am arătat, nu există nici o dovadă asupra unei reșezări a indigenilor în rețeaua nou constituită a așezărilor romane.

Rezultă destul de clar că cea de-a doua condiție a romanizării, în viziunea lui H. Daicoviciu, nu a existat în Dacia. Indigenii nu au conviețuit cu noii veniți latinofoni, tocmai în zona intens colonizată și urbanizată din vestul Daciei, nici în mediul urban și nici în lumea rurală. Ei au fost identificați arheologic exact acolo unde orașele și vilele romane lipsesc.

Cum se explică aceste diferențe față de provinciile mai vechi constituite unde indigenii sunt mult mai prezenți în viața socială? Principala diferență constă în absența comunităților indigene organizate în *civitates* din zona urbanizată a provinciei Dacia. Un argument care confirmă faptul că nu este vorba despre hazardul descoperirilor constă în certitudinea că nici un oraș din Dacia nu a evoluat dintr-un centru de *civitas*. Or, dacă ar fi existat *civitates* autohtone în Dacia, unele ar fi trebuit să obțină, în timp, statutul juridic de orașe, așa cum s-a întâmplat în Pannonia, de exemplu²⁹. Principalul motiv al acestei situații deosebite constă în faptul că societatea dacică de dinainte de cucerirea romană depășise stadiul societății tribale, ajungând la etapa statului, pe care, nici celții, nici germanii nu o atinseseră în antichitate. Atingerea acestui stadiu al evoluției sociale a avut ca urmare, probabil, lichidarea prin forță a organizării tribale și a elitelor tribale. Structura societății indigene se deosebea net de cea a Galliei, Britanniei, Noricumului, sau Pannoniei, unde numele diferitelor triburi apar frecvent în inscripțiile latine. Spre exemplu, în regiunea celtică de la granița dintre Noricum și Pannonia, sunt pomenite triburile și *civitates*: *Taurisci, Boii, Serretes, Iasi, Latobici*³⁰. Din punctul de vedere al romanilor, în Dacia devenită provincie, n-au găsit principalul interlocutor și colaborator social pe care-l cunoșteau bine din alte provincii, elita indigenă. Lipsa aristocrației indigene și lipsa dreptului de proprietate asupra pământului, aflat probabil în proprietate regală, a avut ca urmare împingerea cu ușurință a indigenilor de către noile comunități de coloniști stabilite în *ager publicus*, spre zonele periferice și spre cele mai puțin fertile, mai puțin vizate de colonizare³¹.

Cea de-a doua deosebire față de provinciile cu substrat celtic este inexistența în inscripții, monumente și descoperiri arheologice a oricărei urme a religiei indigenilor daci. Unii istorici au sugerat, fără vreo bază documentară serioasă, că religia dacică ar fi fost fundamentul ideologic ce a asigurat rezistența antiromană, având chiar capacitatea de a-i transforma pe războinicii daci în fanatici. Aceste caracteristici i-ar fi determinat pe romani să distrugă templele, clasa sacerdotală și să interzică orice manifestări cu caracter religios tradiționale ale indigenilor. Așa s-ar explica lipsa din inscripții a teonimelor locale, spre deosebire de frecvența celor celtice, sau germanice din provinciile vestice. Această explicație pur teoretică este contrazisă de comparația între comportamentul roman față de evrei și față de daci, așa cum rezultă din izvoarele scrise latine. Rezultă o atitudine diferită bazată pe comportamentul religios diferit al dacilor, care nu aveau diaspora și nu făceau prozelitism

²⁸ BĂRBULESCU 2003, 164.

²⁹ KOVACS 1999, 291.

³⁰ HAINZMANN 2001, 337.

³¹ OPREANU 2004, 652–654.

religios. Astfel ei nu periclitaau religia, obiceiurile și felul de viață (*mores*) romane. De aceea, romanii nu par să fi avut motive pentru a se comporta față de daci și religia lor într-o manieră asemănătoare cu felul în care i-au tratat pe evrei, a căror religie fusese factorul esențial ce determinase atitudinea antiromană. Dacă ar fi făcut-o n-ar fi dat numele de Sarmizegetusa (considerat centrul religios sfânt pandacic) primului oraș roman, o *colonia deducta* de veterani, așa cum n-au făcut cu Ierusalimul. Alăturarea numelui împăratului la cel al fostei reședințe politico-religioase dacice sublinia simbolic legătura cu trecutul Daciei și nu despărțirea tranșantă de o civilizație și o religie, incompatibile și antagonice cu lumea romană.

Prin urmare, inexistența divinităților dacice în inscripțiile romane trebuie să aibă o altă explicație. Ea trebuie căutată, mai degrabă, în structura religiei dacice. Spargerea cadrelor organizării tribale trebuie să fi adus schimbări esențiale și în religie. O ipoteză ar putea fi existența unei religii cu caracter „popular”, fără manifestări spectaculoase, așa cum pare situația și în teritoriile dacilor liberi, unde nu se cunosc edificii de cult. Religia dacică „aristocratică” și divinitățile „oficiale” dispăruseră odată cu clasa sacerdotală strâns legată de existența regelui și a statului³². Niciunde în lumea romană nu mai apar pomenite numele unor zei ai dacilor, ca Zamolxe (Zalmoxe), sau Gebeleizis. Astfel s-ar putea explica lipsa oricărui fenomen de *interpretatio Dacica*, prin care indigenii să vadă în unele divinități romane propriile lor divinități.

În concluzie, este clar că **în zona vestică a provinciei Dacia, puternic urbanizată și colonizată cu latinofoni nu s-a produs un fenomen de aculturație față de indigeni** (s.n.). Din vechea perspectivă asupra romanizării, am putea spune tranșant că nu s-a produs un asemenea fenomen lingvistic și spiritual, în lipsa obiectului acestuia și a condițiilor obligatorii.

Mai rămâne să vedem ce se știe despre situația zonei de sud și de est a Daciei, care n-a fost urbanizată și unde existau comunități indigene, așa cum arătam. Totuși și aici se cunosc grupuri de coloniști. Vom discuta în continuare stadiul de romanizare al coloniștilor, contactele lor cu indigenii daci și rezultatul acestora. Se cunoaște bine faptul că în sudul Transilvaniei au fost așezate grupuri de norico-pannonici, cunoscute mai ales prin necropolele tumulare de la Cașolț și Calbor. Necropola de la Cașolț³³, mai bine cunoscută, este situată la altitudinea de 510 m. Au fost înregistrați peste 300 de tumuli. Ei erau așezați în șiruri, pe direcția est-vest. Ritul funerar este incinerarea cu arderea pe loc. Într-un grup de tumuli incinerarea s-a făcut direct pe sol, un altul are o cutie cu pereții și capac de lespezi de piatră pentru resturile cinerare, iar un al treilea grup are doar o groapă simplă dreptunghiulară sub tumul. Lipsesc urnele funerare și monumentele epigrafice și sculpturale. Inventarul constă din ceramică, obiecte de podoabă și accesorii vestimentare. S-au găsit 30 de monede întregi și jumătăți, toate de bronz și cu valoare mică, cele mai recente fiind de la Marcus Aurelius, ceea ce ne oferă certitudinea că cimitirul a funcționat în epoca romană. Ceramica cuprinde vase provinciale romane, dar și vasul specific în zonele de baștină din Noricum și Pannonia, strachina cu trei picioare, Dreifußschale. Toate fibulele cunoscute sunt romane din secolul II p. Chr. Frecvente sunt cuțitele care se purtau la centură, cerceii și brățările cu protome de șarpe, vârfulurile de săgeți. Cronologia cimitirului a fost stabilită, în linii generale, pe parcursul secolului II.

³² Vezi pe larg discuția la OPREANU 2004, 658–659.

³³ MACREA/BERCIU 1955; MACREA 1957.

M. Macrea atribuia necropola dacilor. După ce M. Babeș a susținut pentru prima oară caracterul norico-pannonic al acestor descoperiri, astăzi cercetătorii au adoptat unanim această părere³⁴. Pentru această ultimă interpretare pledează ritul funerar, incinerarea în tumuli specifici Noricum-ului și Pannoniei și ceramica specifică acelorași regiuni. Zona unde sunt utilizați tumulii se află între Flavia Solva și Poetovio, situată de-o parte și de alta a frontierei administrative dintre Noricum și Pannonia. În sud spre Celeia sunt doar puțini tumuli. Ei sunt răspândiți și de-a lungul drumului ambrei, de la Sala la Savaria și până la Dunăre. Mormintele tumulare există și în estul Pannoniei. În majoritate aceste necropole sunt amplasate la poalele munților, sau între dealuri, doar sporadic existând în câmpie. Numărul tumulilor dintr-un cimitir variază, de la câteva zeci, mai rar la câteva sute. În tumuli s-au identificat toate formele incinerăției: incinerăția în groapă, în urne, în case de piatră. Existau și structuri mai sofisticate, constând din camere funerare cu boltă și dromos. Inventarul consta în general din produse manufacturate local, ca vase ceramice și accesorii vestimentare de bronz, dar în apropierea drumurilor comerciale și în mormintele mai bogate existau și mărfuri de import, ca sigilate, vase de sticlă și de bronz. La scara întregului Imperiu Roman apariția mormintelor tumulare a fost plasată la începutul secolului I p. Chr., sau în a doua sa jumătate. Obiceiul a apărut în zona Rinului, Belgia, Sudul Angliei și vestul Pannoniei. În estul Pannoniei tumulii funerari au ajuns la modă abia în prima jumătate a secolului II p. Chr. Epoca de înflorire a acestui tip de necropole a fost limita dintre secolul I și II p. Chr., până spre mijlocul secolului II p. Chr. După războaiele marcomanice asemenea înmormântări sunt rare. Explicația acestei întreruperi ar putea fi trecerea la ritul inhumăției. Multă vreme s-a crezut că mormintele tumulare erau plasate doar de-a lungul drumurilor importante. Pe această bază J. Fitz și L. Barkoczi credeau că este posibil ca această populație să formeze un grup etnic aparte „populația mormintelor tumulare”, fiind așezați de romani pentru supravegherea drumurilor. Determinarea originii obiceiului este problematică. Ritul s-a generalizat printre indigenii celți dintre Noricum și Pannonia, ceea ce ar justifica ideea unei origini indigene. Dar imediat înainte de epoca romană acest rit n-a existat. Pe de altă parte, și originea romană este greu de susținut, deoarece tumulii lipsesc din preajma așezărilor romane, în ciuda faptului că ei se răspândesc simultan cu avansarea romanizării. Este posibil să fi fost pur și simplu un obicei răspândit printre indigenii de origine celtică, a cărui origine este dificil de stabilit³⁵.

Este evident că necropolele tumulare de la Cașolț și Calbor (poate și de la Felmer) sunt strâns legate de grupul de necropole tumulare dintre Noricum și Pannonia, adică din sudul Burgenlandului și Styria. Dintre necropolele tumulare cu care se aseamănă mult necropola de la Cașolț trebuie amintită necropola tumulară de la Zalalövö (Ungaria). În 1853, Eduard von Sacken cartă 249 de tumuli³⁶. Ca și la Cașolț, tumulii de diferite dimensiuni sunt așezați în șiruri pe direcția est-vest. A fost identificată și incinerăția pe loc, fiind presupusă și cea la ustrinum. Resturile arderii erau depuse în groapă simplă, dar și în cutii construite din cărămizi și țigle. Ceramica era compusă mai ales din vase romane provinciale la roată. Doar o singură urnă conținea influențe celtice, fiind decorată cu o linie vălurită. Lipsesc importurile, mai ales

³⁴ HUSAR 1999, 173–178.

³⁵ Despre necropolele tumulare vezi recentul site: <http://www2.rgzm.de/transformation/home/frames.htm>, la capitolul Hungary-Pannonia-Sepulchral monuments in Pannonia.

³⁶ REDŐ 2005, 109.

sigilatele. Pe baza ceramicii și a unei monede de la Vespasian, s-a stabilit că tumulii din această necropolă au început să fie ridicați la sfârșitul secolului I și începutul secolului II p. Chr., continuându-și existența până la sfârșitul secolului II p. Chr. Pentru a avea o imagine completă trebuie adăugat faptul că această necropolă este printre puținele care erau situate lângă o așezare romană, în cazul de față, Sala³⁷. Comparând necropola tumulară de la Zalalövö cu cea de la Cașolț, constatăm mari asemănări în orientarea tumulilor, în variantele depunerii resturilor incinerate, și în cronologie. Ceea ce surprinde este faptul că la Cașolț ceramica cuprinde mult mai multe trăsături celtice, decât cea din necropola pannonică, între care este simptomatică frecvența vaselor de tip Dreifußschale, tip total absent în inventarul tumulilor din Ungaria. Singura explicație posibilă a acestei situații, este fie un început mai timpuriu, neidentificat, pentru necropola de la Zalalövö, fie o viteză mai mare a adoptării ceramicii romane, datorată vecinătății cu Sala, ambele explicații fiind însă pure speculații. O a doua necropolă ce merită comparată cu cea de la Cașolț este cea de la Deutschlandsberg/Leibenzfeld din teritoriul Flaviei Solva³⁸. Aici sunt cunoscute doar vase de tradiție celtică, Dreifußschale și ornamente executate cu măturicea. Datarea în perioada Augustus-Claudius este garantată de fibule norico-pannonice³⁹. În această zonă, în perioada *ante* Claudius cei care se înmormântau în tumuli nu erau deloc romanizați. Din cele două comparații putem deduce că la Cașolț și în alte părți din sudul Transilvaniei grupurile de coloniști aduse erau într-un stadiu incipient al contactului cu civilizația romană, probabil dintr-o zonă mai izolată. Vasele Dreifußschale și alte forme celtice ornamentate cu măturicea sunt prezente în număr mare și în așezarea recent identificată de la Ocna Sibiului, unde, probabil se și produceau. Căutarea acestor vase de tradiție Latène în această zonă a Daciei romane este dovedită și de producerea lor la Micăsasa și Cristești⁴⁰. Este interesant că în majoritatea necropolelor pannonice tumulare dateate la sfârșitul secolului I și începutul secolului II p. Chr. aceste vase nu există, sau sunt în număr foarte mic. Dacă acest fapt se datorează romanizării, atunci în Dacia viteza acestui fenomen a fost mai mică, în regiunea despre care discutăm.

În zona norico-pannonică în epoca lui Augustus izvoarele amintesc triburi pannonice organizate în *civitates* indigene. *Serretes* locuiau de-a lungul cursului superior al Dravei; vecinii lor, *Serapilli* locuiau în teritoriul coloniei Poetovio. *Arabiates* se aflau pe cursul superior al râului Rába. Aceste nume, menționate de Plinius, nu mai apar la Ptolemeu, care și-a redactat opera la începutul secolului II p. Chr., după cucerirea Daciei⁴¹. Dintre aceste populații trebuie să fi provenit și grupurile aduse de Traian în sudul Transilvaniei. Merită amintit, cu titlu de ipoteză, faptul că Ammianus Marcellinus menționează în secolul IV undeva în fosta Dacie „munții serrilor” (*Serrorum montes*). Contextul în care apare acest nume este legat de ofensiva împăratului Valens la nordul Dunării, pe la Daphne: „pe un pod de vase pe care l-a făcut fără să întâmpine vreo rezistență, a trecut fluviul Istru. Cercetând cu curaj într-o parte și în alta, nu găsea pe nimeni pe care să-l poată învinge sau intimida, căci toți cuprinși de spaima cauzată de

³⁷ REDŐ 2005, 111–113.

³⁸ HUDECZEK 1997.

³⁹ HUDECZEK 1997, 67, 69.

⁴⁰ HUSAR 1999, 174.

⁴¹ NEMETI 2006, 276–279.

armata care se apropia, cu o ținută impresionantă, se îndreptaseră spre munții serrilor, stâncoși și accesibili numai pentru cunoscători”. *Serri* erau o populație care a dat numele lor munților și care ar putea fi identică cu *Serretes*. Având în vedere locul pe unde trecuse Dunărea armata romană, identificarea cu Munții Făgărașului este tentantă. Motivul pentru care au fost aduși în Dacia este mai greu de stabilit. După locul în care au fost așezați, scopul aducerii lor pare mai degrabă legat de considerente demografice decât de unele economice. În mod firesc acestor grupuri aduse dintr-o zonă unde romanii le aplicaseră sistemul administrativ de *civitates* indigene ar trebui să presupunem că li s-a aplicat același regim și după aducerea în Dacia. Nu știm dacă și indigenii daci au fost cuprinși în aceste comunități, cum ar părea firesc. Din punctul de vedere al discuției de față este importantă relația lor concretă, cotidiană, nu cea juridică cu indigenii daci din apropiere. Contactul dintre cele două comunități nu este dovedit⁴². Singurul argument arheologic pe care-l cunoaștem este descoperirea la marginea așezării indigene dacice din epoca romană de la Șura Mică a două morminte de incinerare cu un vas Dreifußschalle cu capac⁴³. Nici așezarea nou descoperită de la Ocna Sibiului⁴⁴, unde prezența coloniștilor norico-pannonici ce utilizau necropolele tumulare și ceramica de tradiție celtică latène este sigură, nu se află prea departe. Tot la Ocna Sibiului au mai fost identificate și alte așezări. În una din ele aflată chiar în vatra localității actuale s-au găsit cărămizi și țigle romane, *terra sigillata*, un cap de statuie, monede⁴⁵. O altă așezare, la 5 km nord, pe locul „Zmițe” reprezintă o așezare a indigenilor daci, datată în secolul III p. Chr.⁴⁶ Indigenii din așezările de la Slimnic, Șura Mică și alte așezări rurale trăiau în bordeie în sistemul epocii târzii a fierului. Sondajele din așezarea necropolei tumulare de la Cașolț au arătat că locuințele lor erau colibe de lemn cu pereții lipiți cu lut⁴⁷. Și în așezarea nou descoperită de la Ocna Sibiului norico-pannonicii locuiau în colibe de lemn cu pereții lipiți cu lut. Prin urmare, nici indigenii, nici coloniștii ce se înmormântau în tumuli nu utilizau sistemele de construcție și materialele romane, preferându-le pe cele ancestrale. Gradul lor de romanizare poate fi judecat, în primul rând prin utilizarea vaselor ceramice romane de uz cotidian, sau chiar de lux, fără a-și abandona propria ceramică tradițională. Folosirea vasului Dreifußschalle, nu doar în context funerar cu rol de ofrandă⁴⁸, ci și în așezări și dotarea sa cu capac, arată că el era utilizat la prepararea unui anume tip de hrană tradițională, pe care doar coloniștii veniți din zona mormintelor tumulare norico-pannonice o consumau. Vesela romană de lux putea fi achiziționată mai mult pe post de piese de prestigiu, decât ca vase utilizate în viața cotidiană. Nici indigenii nu par mai serios contaminați de civilizația romană, tot ceramica fiind principala noutate în viața lor, fără a avea certitudinea că pe baza ei putem presupune schimbarea obiceiurilor culinare tradiționale. În domeniul funerar, norico-pannonicii, deși își mențin obiceiul de a se înmormânta în tumuli, aveau deja elemente de

⁴² Părerea contrară la HUSAR 2003, 358.

⁴³ POPA 2006, 147.

⁴⁴ POPA 2006.

⁴⁵ POPA 2006, 141.

⁴⁶ PROTASE 1968.

⁴⁷ MACREA 1959, 409–410.

⁴⁸ Cum considera în mod eronat HUSAR 2003, 358.

spiritualitate romană, cum ar fi obolul lui Caron. Oricum, practicarea înmormântării în tumuli tradiționali încă multă vreme după sosirea lor în Dacia, arată că cele două comunități, indigenă și coloniștii trăiau separați. Ambele comunități par a fi în primele decenii ale secolului II p. Chr. în faza adoptării așa-zisei „romanități exterioare”. Se pun două întrebări fundamentale: dacă și cum s-au romanizat profund, sau „esențial” coloniștii cu morminte tumulare în Dacia și dacă au reușit să-i influențeze suficient pe indigeni pentru a-i putea considera și pe ei pe calea romanizării „esențiale”? Coloniștii celți vorbeau oare latina? Greu de crezut că stăpâneau o latină prea bună atunci când au fost aduși în Dacia. Au reușit ei să transmită pe cale orală latina indigenilor din apropiere? Destul de sigur este însă faptul că nici coloniștii, nici indigenii din sudul Transilvaniei n-au văzut niciodată un amfiteatru, n-au folosit niciodată termele, n-au avut niciodată camere încălzite cu instalații de hypocaust, n-au frecventat marile temple, n-au înțeles simbolistica statuilor de piatră, nu au participat la discuțiile din for și n-au folosit apă din apeducte. Chiar dacă ar fi știut și vorbit între ei latinește erau oare romanizați? S-a subliniat recent faptul că folosirea unei alte limbi nu aduce automat cu sine și o nouă identitate. Cunoașterea, sau chiar utilizarea cotidiană a latinei în mediul de care vorbim nu pare un element suficient de important pentru a modifica radical esența existenței acelor comunități. Nu putem, din păcate, urmări evoluția lor profundă în timp. Dispariția înmormântărilor în tumuli spre sfârșitul secolului II, atât în Pannonia, cât și în Dacia ar putea avea și alte cauze decât o integrare totală și o ștergere bruscă a oricărei amprente particulare. Iată că la a doua condiție a romanizării în viziunea lui H. Daicoviciu nu putem da un răspuns afirmativ ferm.

Rostul acestei discuții a fost de a arăta că procesul de romanizare în Dacia a fost un fenomen extrem de complex. Prima condiție pentru a nu cădea în schematism și a trata superficial fenomenul este abordarea lui pe plan diachoric. Colegul Al. Diaconescu propunea, cu destul temei, împărțirea teritoriului Daciei romane în mai multe zone etno-culturale. Zona etno-culturală I cuprinzând Sarmizegetusa și Apulum ar putea fi definită ca o „civilizație a statuilor onorifice”⁴⁹. Distanța dintre acest mod de viață și zona etno-culturală rurală cu tradiții ale epocii fierului încă pregnante din sudul Transilvaniei este enormă, chiar dacă ambele se aflau în aceeași provincie.

În concluzie finală, Dacia a fost romanizată în primul rând prin colonizare, un proces de aculturație având ca obiect comunitățile indigene fiind imposibil de constatat în stadiul actual al documentației. Ideea unei politici romane de stat care urmărea romanizarea în Dacia este lipsită de sens. În cazul altor provincii, ca Hispania și Gallia, de exemplu, peregrinii au acceptat de bună voie legile și taxele romane. Autoritățile romane nu aveau mijloace eficiente cotidiene pentru a-i forța, iar, pe de altă parte, filozofia romană de conducere a societăților cucerite se baza pe toleranță față de tradițiile și normele locale. Modificările în modul de viață au fost voluntare. Scopul Romei a fost să stăpânească popoarele cucerite cu un efort minim, nu să le romanizeze. Un bun exemplu poate fi dat chiar din domeniul juridic. Ulpianus în *Digestae* spune că în Gallia actele numite *fideicommissa* erau legale chiar redactate în limba celtică⁵⁰. Prin urmare, într-o provincie ca și Gallia existau încă în prima jumătate a secolului

⁴⁹ DIACONESCU 2004, 126.

⁵⁰ WOOLF 1998, 247.

III p. Chr. indigeni ceiți care nu cunoșteau latina, chiar dacă utilizau dreptul roman. Existau atât de multe căi pentru a deveni roman, încât a deveni roman nu însemna atingerea unui ideal, ci mai mult dobândirea unei poziții în ansamblul diferențelor structurate care alcătuiau puterea romană⁵¹.

Coriolan Opreanu

Institutul de Arheologie și Istoria Artei
Cluj-Napoca, RO
choprean@yahoo.com

ABREVIERI ȘI BIBLIOGRAFIE

BĂRBULESCU 1998

M. BĂRBULESCU, D. Deletant, K. Hitchins, S. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României* (București 1998).

BĂRBULESCU 2003

M. BĂRBULESCU, *De la romani până la sfârșitul mileniului I*. În I. A. Pop, Th. Năgler (ed.), *Istoria Transilvaniei I (până la 1541)*, (Cluj-Napoca 2003), 137–197.

BERGEMANN 1998

J. BERGEMANN, *Die römische Kolonie Butrint und die Romanisierung Griechenlands*, [Studien zur antiken Stadt 2] (München 1998).

COSTEA 2002

F. COSTEA, *Dacii din sud-estul Transilvaniei înainte și în timpul stăpânirii romane* (Brașov 2002).

DAICOVICIU 1940

C. DAICOVICIU, *La problème de la continuité en Dacie. Observations et précisions d'ordre historique et archéologique* (Bucarest 1940).

DAICOVICIU 1968

C. DAICOVICIU, *Romanizarea Daciei*. *Apulum* 7, 1968, 261–271.

DAICOVICIU 1972

H. DAICOVICIU, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană* (Cluj 1972).

DAICOVICIU 1984

H. DAICOVICIU, *La romanisation de la province de Dacie*. *Acta Mus. Napocensis* 21, 1984, 81–94.

DIACONESCU 2004

Al. DIACONESCU, *Romanizarea Daciei; un capitol de istorie a mentalităților abordat dintr-o perspectivă arheologică*. În *Studia historica et archaeologica in honorem magistrae Doina Benea* (Timișoara 2004), 111–146.

GLODARIU 1981

I. GLODARIU, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic* (București 1981).

HAINZMANN 2001

M. HAINZMANN, *Der Raum Drau-Mur-Raab aus epigraphischer Sicht. Zum einheimischen Namengut in römerzeitlicher Inschriften*. În A. Lippert (Hrsg.), *Die Drau, Mur und Raab Region im I. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des Internationalen und Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg* (Bonn 2001), 335–341.

HORED T 1982

K. HORED T, *Siebenbürgen in spätrömischer Zeit* (Bukarest 1982).

HUDEDECZEK 1997

E. HUDECZEK, *Frühe Grabhügel aus dem Gräberfeld Deutschlandsberg/Leibensfeld im territorium von Flavia Solva* (Veszprém 1997), 63–71.

⁵¹ WOOLF 1998, 245.

HUNTER 2001

F. HUNTER, Roman and Natives in Scotland: new approaches. *Journal Roman Arch.* 14, 2001, 289–309).

HUSAR 1999

A. HUSAR, Celți și germani în Dacia romană (Cluj-Napoca 1999).

HUSAR 2003

A. HUSAR, Norico-pannonii. În M. Bărbulescu (ed.), *Funeraria dacoromana* (Cluj-Napoca 2003), 350–393.

KOVACS 1999

P. KOVACS, Civitas Eraviscorum. În A. Vaday (ed.), *Pannonia and Beyond [Antaeus 24]* 1999, 278–295.

MACMULLEN 2000

R. MACMULLEN, Romanization in the time of Augustus (New Haven 2000).

MACREA 1957

M. MACREA, Șantierul arheologic Cașolț-Arpașul de Sus. *Materiale* 4, 1957, 119–154.

MACREA 1959

M. MACREA și colab., Șantierul arheologic Cașolț-Calbor. *Materiale* 5, 1959, 403–417.

MACREA/BERCIU 1955

M. MACREA, I. BERCIU, Șantierul arheologic de la Cașolț și Arpașul de Sus. *Stud. și Cesrc. Istor. Veche* 6.3–4, 1955, 581–615.

NEGRU 2003

M. NEGRU, The Native Pottery of Roman Dacia. *British Arch. Reports Int.Ser. S* 1097, 2003.

NEMETI 2005

S. NEMETI, Sincretismul religios în Dacia romană (Cluj-Napoca 2005).

NEMETI 2006

S. NEMETI, Dacia...in formam provinciae redacta. În E. S. Teodor, O. Țentea (ed.), *Dacia Augusti Provincia. Crearea provinciei* (București 2006), 271–288.

OPREANU 1998

C. H. OPREANU, Dacia romană și barbaricum (Timișoara 1998).

OPREANU 2004

C. OPREANU, Colonisation et acculturation en Dacie. Les mécanismes de l'intégration dans le monde romain. În L. Ruscu, C. Ciongradi, R. Ardevan et alii (eds.), *Orbis antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis* (Cluj-Napoca 2004), 651–661.

OPREANU 2006

C. H. OPREANU, *Bellum Dacicum Traiani*. *Dacia*, N.S. 50, 2006, 115–120.

PISO 1995

I. PISO, L'aristocratie municipale de Dacie et la grande propriété. În *Du latifundium au latifondo. Une héritage de Rome, une création médiévale ou moderne?* (Paris 1995), 437–450.

PISO 2001

I. PISO, Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa. Brève presentation et état de la recherché. *Transylvanian Review* 10.2, 2001, 16–37.

POPA 2002

D. POPA, Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia romană (Sibiu 2002).

POPA 2006

D. POPA, Așezarea norico-pannonică de la Ocna Sibiului. În *Relații interetnice în spațiul românesc. II Populații și grupuri etnice* (sec. II î. Hr. – V d. Hr.) (Alba Iulia 2006), 141–166.

PROTASE 1968

D. PROTASE, O așezare dacică din epoca romană la Ocna Sibiului. *Apulum* 7.1 1968, 229–240.

PROTASE 1980

D. PROTASE, Autohtonii în Dacia I. Dacia romană (București 1980).

REDŐ 2005

F. REDŐ, The Kerka Valley in the Roman Age. *Antaeus* 28, 2005, 101–115.

TRIMBLE 2001

J. TRIMBLE, Rethinking „Romanization” in Early Imperial Greece: Butrint, Corinth and Nikopolis. *Journal Roman Arch.* 14.2, 2001, 625–628.

WOOLF 1998

G. WOOLF, *Becoming Roman. The Origins of provincial civilization in Gaul* (London 1998).

RETHINKING ROMANIZATION IN DACIA. THE CASE OF SOUTHERN TRANSYLVANIA

(Abstract)

The author is discussing and challenging the background of the Romanian historiography upon Romanization in Dacia. He concludes it has not enough connection with the archaeological evidence, being built mainly using abstract and theoretical elements. Step by step the author demonstrates that the old conception which was assembled by the supposition that the Roman colonists lived together with the natives Dacians in the towns and in the countryside has no scientific support. He rejects, as not proven, the idea of a „policy” of Romanization of Dacia, followed intentionally by the Roman state. He also shows that the natives are not attested inside the new built Roman towns. The Dacians are not epigraphically recorded, as in the Celtic provinces and their main gods are not any more registered among the Roman divinities, as happened with the Celtic ones. This special situation of Dacia, where are not epigraphically attested nor the native *civitates*, as in the Western provinces, is based on its different evolution: first of all, Dacia was the last province conquered by the Romans in Europe. Thus, the evolution of the Iron age Dacian communities was longer, compared to Gaul, or Pannonia, for example. This evolution meant the Dacians reached the state level, while others barbarian societies did not. The king's authority was more extended and stronger than the former tribal leaders. Fighting to consolidate his authority the Dacian king destroyed, probably, the former tribal aristocracy. So, the Romans did not meet when arrived in Dacia their favourite social partner the local elite. The Dacians are attested just where the towns and the colonists are missing. The two groups did not live together in Western Dacia, a region strongly colonized and urbanized. The Dacians are archaeologically recorded in the peripheral regions of the province, to the South and East, where Roman towns and villas did not exist.

In Southern Transylvania were researched two burial mounds cemeteries, at Cașolț and Calbor. The Cașolț (Sibiu county) cemetery has 300 burial mounds. They were placed in several rows directed from East to the West. The funerary rite was cremation on place, with several variants: directly on soil, in stone boxes, or in simple rectangular pits. The funerary urns are missing, as well as epigraphical and sculptural monuments. The inventory of the graves consists of cloths accessories, adornments and pottery. 30 bronze coins were also found, the last one being issued by Marcus Aurelius. The pottery was composed of Roman provincial one, but also the specific Celtic three legs bowl from Noricum and Pannonia. All the brooches can be dated during the 2nd century AD. The chronology of the cemetery was established during the 2nd century AD. Even the cemetery was first time considered as Dacian, soon all the specialists agree it belongs to a populations coming from the border between Noricum and Pannonia., where the burial mounds cemeteries are very frequently. The main area is between Flavia Solva and Poetovio. A very closed analogy for the cemetery at Cașolț is the cemetery at Zalalövö (Hungary) where in the 19th century were identified 249 burial mounds. As at Cașolț, they are disposed on rows from East to West. The cremation was on place, in simple pit and in bricks boxes. The pottery is exclusively Roman wheel made. Based on pottery and on a coin of Vespasianus the chronology of the cemetery was placed at the end of the 1st century-beginning of the 2nd century AD, till to the end of the 2nd century. What seems surprisingly at Cașolț, the pottery has stronger Celtic features. Another similar cemetery is at Deutschlandsberg/Leibensfeld (Austria) in the territory of Flavia Solva. Here there is known only pottery of Celtic tradition, among which many „Dreifußschale” (three legs bowls). The dating in Augustus-Claudius period is based on Norico-Pannonian brooches. The population buried here was not at all Romanized. Using these two comparisons we can conclude that at Cașolț and in other places from Southern Transylvania the groups of colonists brought by the Romans were only at the beginnings of their contact with the Roman civilization. The Celtic pottery is also very well recorded in the settlement at Ocna Sibiului, where it was

produced. Others two production centers for this typical Celtic shape of pot, the three legs bowl, are known at Micăsasa and Cristești. As this pot does not exist any more in some cemeteries from Pannonia, we can say in Dacia, where we still find it, the speed of the Romanization was slower. It is also very hard to know details concerning the contacts of these colonists of Celtic origin with the natives Dacians from the neighbourhood. In the rural Dacian settlements in the area, at Slimnic, Șura Mica, Ocna Sibiului the natives were living in Iron Age type dwellings, dug in the earth, or wooden and daub huts. The same way of living was identified in the settlement corresponding to the cemetery at Cașolț. Wooden huts used also the inhabitants of the recently found Norico-Pannonian settlement at Ocna Sibiului. In conclusion, neither colonists, nor natives used in Southern Transylvania the Roman techniques of construction, still keeping their traditional ones. Their level of Romanization can be established mainly by examining the vessels they used daily. The using of the three legs bowl of Celtic tradition (Dreifußschale) not only in funerary contexts but also in settlements and the using of a lid to cover it demonstrates that it was used for a traditional type of food brought from their land of origin. The keeping of Celtic funerary tradition shows that the newly arrived Celts were living separately from the natives. Both communities were in the 2nd century AD only at the stage when they adopted the superficial Romanization, i.e. Roman pottery, using of coins. It is sure that both the colonists and the natives never seen an amphitheatre, never used Roman baths, never had hypocaustum installations, never went to great temples, nor understood the meaning of the statues, never walked talking in a Roman forum, never drank water from the aqueducts. Even they were speaking Latin, were they Romanized? We can agree, together with our colleague Al. Diaconescu that we must talk about the Romanization of Dacia based on several ethno-cultural regions: the 1st zone of Roman colonies of Sarmizegetusa and Apulum, „the civilization of honorific statues” was very far from the rural zone where the Iron Age was still present, as we have shown. The Romanization of Dacia was a complex phenomenon, which must be studied regionally, not global.

As a final conclusion, the author stresses Dacia was Romanized mainly by colonization, an acculturation process having as object the native communities being impossible to be identified at the level of knowledge we have today. The idea of a state policy of Romanization followed intentionally by the Roman Empire in Dacia has no any documentary support.